

Особливості статусу особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, як пацієнта

№45, 17 грудня 2020

Наталя Ляшенко ,
юрист
Юридичної консалтингової компанії "Де-Юре"

Головна стаття:
Законодавство щодо обшуків у кримінальному процесі

Компетентна думка:
Кіберзлочинність в Україні
Зміни в інституті звільнення від кримінальної відповідальності
Як правильно відповідати на запити слідчого або прокурора про надання інформації та документів
Домашнє насильство: кого та за що карає закон?
Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

Судовий погляд:
Погляд Великої Палати Верховного Суду на перегляд за виключними обставинами судових рішень у кримінальному провадженні. Чи все так однозначно?

У цій статті пропонуємо розглянути особу, щодо якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, не тільки і не стільки як особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а як пацієнта, який має певний правовий статус.

Кримінальний кодекс України передбачає можливість **застосування примусових заходів медичного характеру** – надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані до особи, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого **Кримінальним кодексом**, перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, та, відповідно, не підлягає кримінальній відповідальності.

Примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, та, відповідно, не підлягає покаранню.

Примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися також до особи, яка визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, і підлягає кримінальній відповідальності.

І якщо в третьому випадку особу одночасно притягують до кримінальної відповідальності, вона відбуває покарання і є пацієнтом, тобто надання медичної допомоги не є центральним компонентом, то в перших двох випадках саме воно є основоположним. Застосування примусових заходів медичного характеру не є кримінальним покаранням, воно не має на меті ані виправити особу, ані власне карати її.

Насамперед метою застосування примусових заходів медичного характеру є лікування, а тому доцільно розглянути, чим із правового погляду такі пацієнти відрізняються від інших.

Відповідно до статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я пацієнтом є фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога. Отже, особа, щодо якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, однозначно набуває статусу пацієнта. Проте обсяг її прав як пацієнта менший, аніж у осіб, які звертаються за медичною допомогою самостійно.

Наприклад, особа, щодо якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, обмежується в можливості вибору лікаря і закладу охорони здоров'я. При цьому безпосередньо в рішенні суду про застосування примусових заходів медичного характеру не вказується конкретний заклад, де надаватиметься медична допомога.

З одного боку, Закон України "Про психіатричну допомогу" встановлює, що примусові заходи медичного характеру, не пов'язані з позбавленням волі, застосовуються в закладі з надання психіатричної допомоги у межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем проживання особи за бажанням такої особи. З іншого боку, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31.08.2017 № 992 затверджено Правила застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги, якими встановлено, що примусові заходи медичного характеру стаціонарних видів застосовуються у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання пацієнтів. Мережу спеціальних закладів з надання психіатричної допомоги затверджує наказом Міністерство охорони здоров'я України. При цьому на дату підготовки цієї статті Перелік спеціальних закладів з надання психіатричної допомоги, затверджений Міністерством охорони здоров'я, охоплює навіть не всі області.

Окрім того, особа, яка хворіє на психічну хворобу, позбавлена можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, а отже, залишається незрозумілим, яким чином вона має брати участь у виборі закладу для застосування примусових заходів медичного характеру.

Також може бути обмежено право пацієнта на допуск до нього інших осіб. За загальним правилом, пацієнт, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, має право на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду. Відповідно до статті 25 Закону України "Про психіатричну допомогу" особи під час перебування в закладі з надання психіатричної допомоги мають право на спілкування з іншими особами, у тому числі з адвокатом або іншим законним представником, без присутності сторонніх осіб згідно з правилами внутрішнього розпорядку закладу з надання психіатричної допомоги. При цьому право приймати відвідувачів наодинці може бути обмежено за рішенням лікаря-психіатра (комісії лікарів-психіатрів) в інтересах захисту здоров'я чи безпеки осіб, яким надається психіатрична допомога, або інших осіб. Водночас Правилами застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги чітко встановлено, що не можуть бути застосовані жодні обмеження щодо спілкування пацієнта з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, прокурором, захисником або іншим законним представником.

У такому випадку гостро постає питання співвідношення необхідності забезпечення конфіденційності спілкування адвоката і клієнта та безпеки адвоката. З одного боку, закон забороняє втручатися у спілкування адвоката з клієнтом, з іншого – закріплює можливість обмеження перебування відвідувачів наодинці з психічно хворою особою з огляду на існуючу небезпеку завдання нею шкоди відвідувачу через її психічний стан. Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні, закріплені в статті 46 Кримінального процесуального кодексу України, передбачають, що зустрічі адвоката з підзахисним можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування. Логічним

видається забезпечення таких умов для спілкування і в закладі, де особа перебуває в разі застосування примусових заходів медичного характеру.

Важливим є забезпечення права на таємницю про стан здоров'я осіб, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного характеру. Окрім загальних норм, які стосуються всіх без винятку пацієнтів, гарантії для таких пацієнтів додатково закріплено в Законі України "Про психіатричну допомогу". Водночас установлено випадки, коли відомості про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги можуть бути передані третім особам без її згоди або згоди її законного представника, і вони пов'язані виключно з інтересами особи (для організації надання їй психіатричної допомоги) або кримінальним провадженням.

Окремо хотілося б звернути увагу на те, що, незважаючи на примусовість надання психіатричної допомоги в межах застосування примусових заходів медичного характеру, законом не обмежено право таких пацієнтів на отримання в доступній формі повної і достовірної інформації про стан свого здоров'я, ознайомлення з відповідними медичними документами, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я. Надання неповної інформації про хворобу можливе, як і щодо інших пацієнтів, у разі, якщо така інформація може погіршити стан здоров'я пацієнта або зашкодити процесу лікування.

Цікаво, що стаття 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачає також можливість отримання пацієнтом інформації про мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів. Чітко простежується майбутня відсилка до цієї норми щодо згоди пацієнта на проведення тих чи інших методів діагностики та лікування, оскільки мова саме про *запропоновані* заходи. На думку автора, таке формулювання не повинно автоматично виключати можливість осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, отримувати інформацію про застосовувані методи діагностики та лікування. Ба більше, доступне й достатнє інформування осіб, які, наприклад, вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності внаслідок тимчасового розладу психічної діяльності та мають гарний прогноз для повного одужання і реабілітації, усвідомлюють характер свого стану та бажають повернутися до звичного життя, може сприяти більш ефективному лікуванню, зменшенню негативних емоцій і почуттів з боку пацієнта щодо себе, скоєного діяння, необхідності отримання психіатричної допомоги.

ВИСНОВОК:

У будь-якому разі застосування примусових заходів медичного характеру не може розглядатися виключно з позицій кримінального права, оскільки центральною категорією є саме надання медичної допомоги особі, яка на межі кримінального й медичного права набуває статусу пацієнта.

© ТОВ "ІАЦ "ЛІГА", ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2020

У разі цитування або іншого використання матеріалів, розміщених у цьому продукті ЛІГА:ЗАКОН, посилання на ЛІГА:ЗАКОН обов'язкове. Повне або часткове відтворення чи тиражування будь-яким способом цих матеріалів без письмового дозволу ТОВ "ЛІГА ЗАКОН" заборонено.

© ТОВ "Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА", 2020

© ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2020